

МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТ ВА “ЯШИЛ” ИҚТИСОДИЁТНИ БАРҚАРОР РИВОЖЛАНИШИНИ МУХИМ ОМИЛИ

Д. Ибодуллаев

Шароф Рашидов номидаги Самарқанд давлат университетининг Каттакўргон филиали
Бизнесни бошқариш таълим юналиши 3-босқич талабаси

М. Кенжаев

Шароф Рашидов номидаги Самарқанд давлат университетининг Каттакўргон филиали
Бизнесни бошқариш таълим юналиши 3-босқич талабаси

О.Н.Хайтов

Шароф Рашидов номидаги Самарқанд давлат университетининг Каттакўргон филиали
ассистенти

Аннотация:

мазкур мақолада аҳоли ҳаёти ва саломатлик даражасини яхшилашнинг зарурий шарти сифатида кечагина республикамизда булиб утган Референдумда Ўзбекистон халки томонидан бир овоздан қабул қилинган Янги тахрирдаги Конституцияда ҳам Ўзбекистон – ижтимоий давлат, рақобатбардош миллий иқтисодиёт, хусусий тадбиркорлик ва мулк ҳуқуқи қафолатлари нормалари мустаҳкамланганлиги, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш бўйича бир қатор комплекс чоралар белгиланганлиги билан ифодаланади.

Таянч сўзлар: миллий иқтисодиёт, хусусий тадбиркорлик, мулк ҳуқуқи, қимматли қоғозлар, капитал бозори, инвестициялар, инновациялар, инвестиция фаолиятига таъсир қилувчи омиллар, солиқ концепцияси, солиқ имтиёзлари, савдо ва бож тарифлари.

Давлатимиз бебаҳо табиий бойликларни кўпайтириш, асраб-авайлаш ва атроф-муҳит мусоффолигини сақлаш чораларини ҳар доим кўриб келган ва бу борада қатор Ҳукумат қарорлари қабул қилинган.

Аҳоли ҳаёти ва саломатлик даражасини яхшилашнинг зарурий шарти сифатида кечагина республикамизда булиб утган Референдумда Ўзбекистон халки томонидан бир овоздан қабул қилинган Янги тахрирдаги Конституцияда ҳам Ўзбекистон – ижтимоий давлат, рақобатбардош миллий иқтисодиёт, хусусий тадбиркорлик ва мулк ҳуқуқи қафолатлари нормалари мустаҳкамланганлиги, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш бўйича бир қатор комплекс чоралар белгиланганлиги билан ифодаланади. Булардан биттаси, сўнгги йилларда автомобиллар сони кўпайиб, ҳар йили атмосферага қатта ҳажмда саноат ва транспорт чиқиндилари чиқарилаётгани ҳам ушбу масалани долзарблигини белгилаб

беради.

Шу муносабат билан, республикада атроф-муҳитни яхшилаш, тиклаш ва муҳофаза қилиш, экологик мувозанатни сақлаш бўйича қатор чоралар амалга ошириб келинмоқда, шаҳарсозлик фаолиятида жамоатчилик назоратини амалга ошириш учун шарт-шароитлар яратилиши деган норма Янги тахрирдаги Конституцияда мустаҳкамланган. Аҳоли ва келажак авлод учун экологик тоза ҳудудни сақлаб қолишнинг конституциявий қафолатлари яратилган.

Ушбу мақсадли вазифаларни янада кенг қамровли ва фаоллик билан амалга оширишда “яшил” иқтисодиётни иқтисодий ривожланиш моделини республикамиз иқтисодиётига тадбиқ этиш аҳамиятли ва долзарблидир. Бу сайи-харакатлар республикада илғор хорижий тажриба асосида инсониятни Ер ресурсларига булган масъулиятли ва тежамкорлик муносабатини эътиборга олиб қўрилади бегиз эмас.

Мамлакатимизда мазкур “яшил” иқтисодиётни амалиётга тадбиқ этиш борасида қатор амалий чора-тадбирлар қабул қилинган. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори №ПК-4477 2019 й. 4.10.дан “2019- 2030 йиллар даврида Ўзбекистон Республикасининг “яшил” иқтисодиётга утиш стратегиясини тасдиқлаш тугрисида”. Мазкур ҳужжатда Стратегиянинг асосий мақсади мамлакатда амалга оширилади тузилмавий ислохотларга

«яшил» иқтисодиёт тамойилларини интеграция қилиш орқали ижтимоий ривожланишга, иссиқхона газларининг ажратмалари даражасини пасайтиришга, иқлим ва экология барқарорлигига имкон берувчи мустаҳкам иқтисодий тараққиётга эришишдан иборат. Стратегия мақсадларига эришиш учун қуйидаги асосий вазифалар белгиланган:

технологик модернизациялаш ва молиявий механизмларни ривожлантириш орқали иқтисодиётнинг энергия самарадорлигини ошириш ва табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш;

давлат инвестициялари ва харажатларининг устувор йўналишларига илғор халқаро стандартларга асосланган «яшил» мезонларни киритиш;

давлат томонидан рағбатлантириш механизмларини, давлат-хусусий шериклигини ривожлантириш ҳамда халқаро молиявий институтлар билан ҳамкорликни фаоллаштириш орқали «яшил» иқтисодиётга ўтиш йўналишлари бўйича тажриба-синов лойиҳаларини амалга оширишга кўмаклашиш;

таълимга инвестициялар киритишни рағбатлантириш, етакчи хорижий таълим муассасалари ва илмий-тадқиқот марказлари билан ҳамкорликни ривожлантириш ҳисобига «яшил» иқтисодиётдаги меҳнат бозори билан боғлиқ кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш тизимини ривожлантириш;

Оролбўйидаги экологик инқирознинг салбий таъсирини юмшатиш

чораларини кўриш;

«яшил» иқтисодиёт ҳамда ташки иқтисодий алоқалар соҳасида, икки томонлама ва кўп томонлама шартномалар тузиш орқали халқаро ҳамкорликни мустаҳкамлаш.

Яна бир муҳим ҳужжат қабул қилинганлигини эътироф этиш лозим - Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 2 декабрдан ПК-436 - сонли «2030 йилгача Ўзбекистон Республикасининг «яшил» иқтисодиётга утишига қаратилган ислохотлар самарадорлигини ошириш бўйича чора- тадбирлар тугрисида»ги Қарори. Мазкур Қарор билан 2030 йилгача Ўзбекистон Республикасида «яшил» иқтисодиётга ўтиш ва «яшил» ўсишни таъминлаш Дастури қабул қилинди. Дастурнинг мақсади ва вазифалари ичида қуйидагилар белгиланган:

- технологик модернизация ва «яшил» технологияларни жорий этиш учун молиявий рағбатлантириш механизмларини ишлаб чиқиш, энергия тежаш ва самарадорлигини ошириш бўйича мақсадли кўрсаткичларни аниқлаш, иқтисодий тармоқларида энергия менежменти орқали энергия самарадорлигини сезиларли даражада ошириш;

- «яшил» иқтисодийга ўтишнинг устувор йўналишларидан келиб чиқиб, ҳудудларни комплекс ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш учун зарур ресурс ва имкониятлар билан таъминлаш, иқлим ўзгаришига доир масалаларда давлат хизматлари камровини кенгайтириш, «яшил» иқтисодий соҳасида аҳолининг иқтисодий фаоллигини ошириш орқали аҳоли вамаҳаллий жамоатчилик иштирокини кенгайтириш;

- «яшил» инвестицияларни қўллаб-қувватлаш, хусусий секторга кенг имкониятлар яратиш ва «яшил» инновацияларни жорий этишда хусусий инвесторларни қўллаб-қувватлаш мақсадида давлат-хусусий шерикликни ва халқаро молия институтлари билан ҳамкорликни кенгайтириш орқали

«яшил» иқтисодийга ўтиш учун қулай шарт-шароитлар яратиш ва х.к.

Дастурда устувор йўналишлар ҳам белгиланган: - табиий ресурслардан барқарор ва самарали фойдаланиш; - миллий иқтисодийнинг табиий офатлар ва иқлим ўзгаришига нисбатан барқарорлигини мустаҳкамлаш; - миллий иқтисодий, хусусан, саноатнинг «яшил» ва кам углеродли ривожланишини таъминлаш; - инновацияларни жорий этиш ва самарали «яшил» инвестицияларни жалб қилиш; - барқарор ва инклюзив «яшил» урбанизацияни ривожлантириш; - «яшил» иқтисодийга ўтиш даврида катта таъсир остида бўлиши мумкин бўлган аҳоли ва уларнинг яшаш жойларини қўллаб-қувватлаш.

Назарияда “яшил” иқтисодийни 3та меъёр асосида талкин қилиш мумкин – чекланган маконда таъсир кучини сабабсиз кенгайтириш мумкин эмас; ресурсларни чекланган шароитида чексиз хохиш иродани купайтириш мумкин эмас; Ер шарида барча нарсалар бири-бири билан яқиндан боғлиқдир.

Табиат ресурсларини чекланганлиги, уни қайта тулдиришга имконият йуклиги сабабли мазкур масаланинг муҳимлигини эътиборга олиш лозим. Айниқса, бугунги кунда, фан-техника тараккиятини кескин суръатлар билан ривожланиши ушбу масаланинг долзарблигини билдиради.

Бунда “яшил” иқтисодий табиий бойликларни саклаб қолиш ҳамда аҳоли ҳаёти фаровонлигини ошириш уртасидаги оқилона мутаносибликни саклаб қолиш муҳим урин тутишлиги эътиборга сазовордир. Айнан, хорижий мамлакатларнинг илгор тажрибасидан унумли фойдаланиб “яшил” иқтисодий миллий иқтисодийни барқарор ривожланишида хизмат қилсамақсадга мувофиқдир.

Узоқ тарихдан маълумки, инсон табиатга нисбатан факат сарфлаш ва бир ёклама исрофгарчилик қилиб ёндашиб келган, шу билан инсон атроф муҳитга улкан ва қайтарилмас зарба бериб келган. Айнан шу даврда жаҳон ривожланган мамлакатларида “яшил” иқтисодийни жамият ҳаётига кириб келиши, ва кенг микёсида урин эгаллаши долзарб ва уз вақтида қилинган сайи-ҳаракатларидан бири булган.

“Яшил” иқтисодий доирасида “барқарор ривожланиш” тушунчаси 1987 йили БМТнинг Атроф муҳитни муҳофаза қилиш ҳамда ривожланиш Халқаро комиссияси маърузасида илк номлана бошланди. Мазкур ҳужжатда тадбирлар режаси белгиланган бўлиб, у атроф-муҳитга зарар етказмаган ҳолда инсонни талабларини қондириб манфаатларини бажарилишига қаратилган эди.

Мазкур ҳужжатда “барқарор ривожланиш”ни урта таркибий қисми мутаносиблиги шароитида юзага келишлиги эътироф этилган: яъни, иқтисодий усиш, ижтимоий

жавобгарлик ва экологик баланс. “Яшил” иктисодиётни максадли вазифаси – ушбу элементларни бир-бирига уйгунлаштириш ҳамда мавжуд зиддиятларни камайтиришдан иборат эди.

БМТнинг Бош Ассамблеяси 2015 йилда ушбу дастурни амалга ошириш буйича 17та устувор йуналишни ишлаб чиқди:

“Яшил” иктисодиётни устувор йуналишлари куйидагича – Иктисодий сохада: кашокликни йукотиш, очарчиликни йукотиш, мамлакатни индустрлаштириш, инновациялар, инфратузилма, муносиб иш уринлари ва иктисодий усишни таъминлаш, масъулиятли ишлаб чиқариш ва истъеъмолни амалга ошириш, иктисодий нотенгликни камайтириш эди.

Экологик холат – тоза сув, тоза экологик энергия, иклим узгариши билан боглик керакли булган тадбирий чораларни амалга ошириш, курукликда мавжуд экотизимни саклаб қолиш, денгиз экотимини саклаб қолиш ва х.к.

Ижтимоий сохада – одамларни соғломлиги ва мувофақиятини белгилаш, сифатли таълимга эришиш, гендер тенглик, самарали институтлар яратиш, халқаро ҳамкорликни келажак авлодларнинг манфаати йулида олиб бориш ва х.к.

2012 йили БМТнинг Экологик дастури доирасида куйидаги принциплар шакллантирилган: - самарадорлик ва етарлилик принципи (табiiй ресурслардан оқилона ва тежамкорлик асосида фойдаланиш);

- фаровонлик принципи (иктисодий ва ижтимоий, ЯИМни экология омили орқали куриб чиқиш);

- тугри бошқарув принципи (“тиник” иктисодиёт, масъулият, ягона бошқарув тизимини яратиш);

- Ер шарини соғлом принципи (атроф мухитни тиклаш учун инвестициялар жалб этиш, табиатни хилма-хиллигини саклаб қолиш);

- янги тизимнинг шиори: “...Биз Ер шарини оталаримиздан мероскилиб олганимиз йук, биз уни фарзандларимиздан қарзга олганмиз...”.

“Яшил” иктисодиётни ривожлантириш хужалик фаолиятини ташкил этиш билан биргаликда биомаконни ва одам цивилизациясини саклаб қолиш ва ривожлантириш, ушбу сайи-харакатлар инсон ҳаёти фаровонлигини ошириш билан бирга биомаконни яхлитлиги ва таҳдидларсиз фаолият юритилиши билан боглик булишини таъминлаш назарда тутилган эди. “Яшил” иктисодиёт тизимини йуналишлари: 1) қайта тикланадиган энергия манбаларини қиритиш; 2) чиқиндиларни бошқариш тизимини такомиллаштириш; 3) сув ресурсларини бошқариш тизимини такомиллаштириш; 4) “соф” транспортни ривожлантириш; 5) қишлоқ хужалигида органик дехқончиликни ривожлантириш; 6) уй-жой коммунал хужалиги соҳасида энергия тежамқорлигини таъминлаш; 7) экотизимларни самарали бошқариш ва х.к. Ўзбекистон сиёсати халқаро молия ташкилотлари билан ҳамкорликда давлат-хусусий шериклик асосида янги лойиҳаларни амалга оширишга қаратилгандир. Ушбу тадбирлар асосида 2030 йилга қелиб қайта тикланадиган энергия манбалари улушини энергетика секторида 30фоизгача қупайтиришга имқоният яратилади.

Шундай қилиб, Ўзбекистон Республикаси Ҳуқумати «яшил» иктисодиётга утиш жараёнини мамлакатнинг устувор йуналиши сифатида қабул қилиб тизимли равишда миллий иктисодиётга уни тадбиқ этилишига барча зарур шарт-шароитларни яратиб берди ва уларни амалиётга қиритиб бормоқда. Ушбу тадбирлар режаси нафакат миллий иктисодиётни барқарор ривожланишига замин яратиб қолмасдан, балки атроф-мухитни софлигини саклаб қолишга, Ўзбекистон халқининг соғлом ва фаровон ҳаёт кечирishiга асос булиб хизмат қилади деган умиддамиз.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Давлат активларини бошқариш, монополияга қарши курашишни тартибга солиш тизимини ва капитал бозорини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 5630-сонли Фармони, 14.01.2019; <https://lex.uz/uz/docs/-4160392>
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Капитал бозорини тартибга солиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-5073-сонли Қарори. 13.04.2021. <https://lex.uz/docs/5370971>
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Капитал бозорини янадаривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6207-сонли Фармони. 13.04.2021. <https://lex.uz/docs/5370971>